

Za naše neodrešeno ozemlje.

ANTON MERVIC:

Naše šolstvo v zasedenem ozemlju.

Poročilo na delegacijskem zborovanju Zaveze v Ljubljani.

Kot izgnanec iz naše solnčne Goriške, naj poročam o šolstvu zasedenega ozemlja. Pripominjam, da imam podatke le o takoimenovani upravni celoti Julijske Benečije, o zasedeni Dalmaciji pa nimam nikakih podatkov.

Da orišem vsaj nekoliko položaj v zasedenem ozemlju, moram v duhu nekoliko posezi v polpretekli čas.

Ob prevratu.

Zadnji dnevi oktobra leta 1918., posebnje 28. dan, so bili za nas dnevi veselja. Glasniki nove dobe so bili ti dnevi — a žal, so nam minili. Vstale so nove države na razvalinah Avstrije, dobili smo Jugoslavijo, a mi smo zaman čakali odrešenja.

Okupacija slovenskega ozemlja.

Takoj po odhodu razbite armade, ki je popustila beneško fronto, je prišel k nam Italijan in zasedel po premirju določeno demarkacijsko črto.

Grenka čuvstva proračaja v meni ob spominu na one dni, ko so prve italijanske čete prišle k nam.

Iz oken in vzdrišenih prostorov so jim vihrale v pozdrav naše trobojnice. Ponosno so plapolale v jesenskem vetru — a v srca nam je legal nemir.

Prvi Italijani so bili tihi, skromni, mirni. Čutili so se kot odposlane antante, toda bili so med njimi tudi taki, ki so se čutili gospodarje in so nam hoteli to dokazati. Kmalu so bili v svojem elementu. Čutili so se varne. Proti vzhodu so pa drdrali po cestah topovi, na demarkacijsko črto je odhajala cela armada.

Prva presenečenja in prevare.

Prvo presenečenje za nas je bilo, da nam niso pustili več nikakih listov iz Ljubljane in drugod. Vsi naši protesti niso nič zalegli. Še drugačno je bilo njih postopanje po mestih in v Istri, kjer so začeli z internacijami in političnimi preganjanji. Kmalu nato so nam prepovedali naše trobojnice in tako je šlo dalje. Ljudstvo je jokalo z zobmi. Šolska mladina je jokala, ko je morala oddati narodne znake.

Italijani pa so se nam posmehovali. V šole se niso vtikali precej v začetku. Posamezniki so se čudili, da je vse slovensko, da jih ljudstvo ne razume, toda drugega ni bilo. Šele v decembru — pravega ni bilo. Šele v decembru — se je pričela borba za šolstvo. Šele tedaj se jim je zdelo vredno poseči v šolske uredbe. Posamezni štacijski poveljniki so pričeli s svojim delovanjem, a tedaj se je pričela borba, ki se nadaljuje danes in katere konca ne vidimo in ga ne bomo videli še tako kmalu.

Položaj šolstva.

Oglejmo si nekoliko stanje našega šolstva v zasedenem ozemlju, pred vojno in sedaj, pa se kmalu zavemo, kako strašno nevarnosti je izpostavljen najzavednejši del našega naroda! Desetletja smo se borili proti krivični avstrijski upravi.

Groza nas pretrese, če pogledamo, koliko nam je uničila neposredna bližina fronte v solnčni Goriški.

Toda še žalostnejši so podatki o izpremembah za okupacije. Kaže se nam jasno, da je naše šolstvo obsojeno k propadanju.

Srednje naše šolstvo na okupiranem ozemlju je popolnoma uničeno. Ljudsko šolstvo krvavi iz mnogih ran!

Ob prihodu Italijanov.

Da pa morem podati vsaj približno sliko o njih delovanju pri nas, posebej nekoliko nazaj do razpada monarhije.

Komaj so izginili zadnji ostanki razpadle armade monarhije mimo nas — le semtertja je šel po čisti še posameznik — so se prikazali vredni potomci Rimljanov boječe, sramežljivo, postopajoč okoli nas.

Bili so to zmagoviti Italijani, ki so se previdno ozirali na vse strani in se bal, da jih ne napadejo iz zasede Avstriji, ki jih faktično ni bilo več. Skromni, vjudni se niso v začetku vtikali v upravne, politične in šolske razmere naših krajev.

Pod vtiskom osvoboditve.

Z javnih in zasebnih poslopij so vihrale ponosno naše trobojnice — šole so bile odprte, in naša mladina je hodila redno v šole, čuteč se jugoslovansko — ponosno, da ji je domovina svobodna.

Vtiski Italijanov.

Italijani so zrl na to mladež in se čudili, da jih ljudstvo mrzko gleda in da mladina govori v jeziku, ki jim je bil popolnoma neumljiv. Toda še nekaj jim ni šlo v glavo. Ljudje niso bili tako hudo sestradani, kot so si oni domišljali. Toda največje presenečenje je bilo namreč to, da so bile šole v vsaki vasi, da ni med ljudstvom analfabetizma.

Taktika Italijanov.

V novembru so Italijani pri nas na Krasu molčali, šele v decembru se je pričela borba. Štacijski poveljniki so pričeli vsiljevati italijanščino v šole. Naleteli so pa pri tem na večji ali manjši odpor. V nekaterih šolah so pričeli zvišati, drugod z brutalnostjo z italijanskim poukom. K učiteljstvu so prišli v prvem pljučnem italijanskem kolonijskem in izprosili, da bi smeli, ob prostih dneh in urah, ko ni pouka, pričeti nekoliko z italijanščino. Drugod pa so prišli kar z revolverjem v šolo, kakor n. pr. v Materiji v Istri, grozili učitelju in ga silili, da mora kar po 15 ur tedensko poučevati italijanščino, ko je niti zmožen ni bil.

Uvedba italijanskega pouka.

Dejstvo je, da so v kratkem času pričeli na posameznih šolah z italijanščino. Na našem Krasu so s to taktiko uvedli italijanščino v Nabrežini, Tomaju, Dutovljah, Skopem, Štorjah in Komnu. V Nabrežini je prevzel na prošnji županstva pouk v italijanščini tovariš-nadučitelj, ki je jezika zmožen. Drugod so pa določili v ta namen uro od 12.—1. ali pa po šoli od 3.—4. (oziroma 4.—5.)

Odpor od strani otrok.

Toda sreče ni bilo s tem poukom. V Štorjah so otroci italijanskega učitelja kamenjali, v Dutovljah so mu pobegnili iz šole, v Komnu se je število otrok skrčilo od kakih 150 v začetku na 6 pri koncu. Trkali so tudi drugod na šolska vrata, a zaman. V Sežani, Lokvi, Povirju i. dr. so naleteli na tako energičen odpor, da niso več prihajali s temi zahtevami v šolo.

Konferenca s slov. šol. voditelji.

Dne 2. januarja 1919 smo bili pozvani vsi šolski voditelji v Sežano k civilnemu komisarju za sežanski okraj na razgovor o šolstvu. Ob tej priliki smo mu izročili našo spomenico, ki je dvigala v zasedenem ozemlju precej prahu in je bila vzrok, da so se potili karabinierji vztrajno, da bi izsledili nje pravo očetovstvo in zabranili njemu prehod preko demarkacijske črte. Ob tej priliki smo temeljito pretresli tudi vprašanje italijanskega pouka. Dogovorili smo se, da se italijanščina uvede le tam, kjer je bila prej nemščina, kakor je stalo tudi v naredbi najvišjega italijanskega armadnega poveljstva, oziroma da se jo uvede, kjer jo zahtevajo starši, in to vselej sporazumno z okrajnim šolskim svetom v Sežani.

Obljube civilnega komisarja.

Gospod komisar je obljubil, da ostane vse pri starem, da bo okupacijska oblast upoštevala slovenski značaj dežele — a zahteva le, da učiteljstvo vrši dolžnost učitelja-vzgojitelja in ne „hujska“ ljudstva! To je bil dogovor!

Nadaljni odpor ljudstva.

V praksi seveda je šlo po starem. Štacijski poveljniki so izkušali vključiti v šole vse po vodi. Ob značajnosti ljudstva so si opekli svoje prste.

„Discretto veneto“.

Pouk v italijanščini ni napredoval vključno temu, da so njih listi izumili nekaj čisto novega! Po njih logiki govore namreč vsi prebivalci Primorskega, posebnje Kraševci in Vipavci, takoimenovani „discretto veneto“, nekako mešanico italijanščine in raznih avstrijskih narečij — seveda o slovenščini ne vedo oni ničesar. Po njih mislih je bilo ljudstvo poslovenjeno šele za vlade Fr. Josipa I.

Poitalijančevanje na Goriškem.

Enak pojav vsiljevanja italijanščine opazujemo po vsem zasedenem ozemlju.

V goriškem okraju so delovali na to, da bi se skrčil pouk na minimum, samo da dobe časa za pouk italijanščine. Vsaj pol ure dnevno jo žele uvesti. To se je godilo v Šmartnem, v Vedrijanu, Ročinju i. dr.

Tudi tu odpor otrok.

V Šmartnem je primahal italijanski učitelj kar z revolverjem v šolo in zahteval že prvo uro odgovore v italijanščini. Ker jih ni prejel, pa je pričel tako klofutati in razgrajati v šoli, da je bilo komično in obenem tragično gledati junaka med preplašeno mladino, kako kuha jezo v svojem užaljenem srcu. Otroci so pa kmalu spoznali, da tako ne pojde dalje. Nekateri so zlezli na okna in poskakali na prosto, drugi so se poskrili na stranišču, in mogočni Italijan je občudoval kmalu lahko prazne klopi pred seboj.

Krivec — učitelj!

Seveda — krivec, da se poslovenjena deca po njegovem mnenju ne mara vrniti v naročje Italije, je učitelj.

Grožnje staršem.

Staršem je grozil zato z internacijo. V Vedrijanu, Kojskem in drugod so otroci izostali od pouka, ko so zvedeli, da bo šolska referencija in s tem laški pouk.

Učitelji — lajki.

V mnogih šolah pa so prišli poučevati italijanščino vojaki — brez vsake nabožne, oziroma kvalifikacije za učiteljski stan.

Na Tolminskem.

Na Tolminskem je slika ista. Kjer je prej kraljevala nemščina, tam se baha danes italijanščina. Toda tudi tu so štacijska poveljstva mnogo grešila.

Hud pritisk v Istri.

Mnogo hujski pritisk je v Istri. Saj nam statistika pazinskega okraja kaže, kam plove moč od italijansko trobojnico. Kjer je le kak renegat ali pa par družin italijanske narodnosti v vasi, tam je odzvonilo slovenskemu, oziroma hrvatskemu pouku. Imenom občine naprosi italijanski župan — ali drug veljak — mnogokrat celo gerent — italijanski častnik, gubernator za italijansko šolo — in končano je. Ker jim pa ni za vzgojni namen; ker jim je pouk deveta briga, zato pa toliko več vnanjega sijaja. Slovesnost celo z mašo, delitev daril, petje italijanskih pesmi i. t. d. — to so sredstva, ki ne ostajajo brez vpliva na neuki narod, in italijanska propaganda triumfira.

V postojnskem in logaškem okraju.

V postojnskem in v logaškem okraju niso ravno preveč vsiljevali italijanščine. Edino v vipavskem sodnem okraju so jo tudi uvedli. Ako bi se štacijski poveljniki držali naredbe kr. italijanskega armadnega poveljstva, bi ne bilo nepotrebneja razburjenja — toda štacijskim poveljnikom se je mudilo pridobiti si zaslug s povzdigo italijanščine in doživljali so blamažo za poročala — na armadno vodstvo pa so boračali nesumno. V kolikih vseh ni bilo o italijanščini ne duha ne sluha, poročilo pa je vključno temu pripovedovalo o sijajnem razpoloženju občin, o velikem uspehu pouka v šoli. V duhu so šarlatani že zrl „Novo Italijo“ pod Julijskimi Alpami.

Doslednosti zaman iščeš med Italijani. Danes govore eno, jutri drugo, danes izdajo en odlok, jutri drugega, ki je temu direktno nasproten, ali vztrajni pa so le.

Šolske referencije — propagandno vodstvo.

Da bi imeli z italijanščino več sreče, so združili pouk italijanščine s šolskimi referencijami. Seveda namen referencije je bil po njih zatrdilu edino okrepitev oslabele otroških organizmov, sestradanih pod Avstrijo.

Toda tudi tu ni bilo enotnosti v postopanju. Ponekod so pričeli kar brez vsakega razgovora z učiteljstvom s kuhanjem, drugod so prosili učiteljstvo, naj vpliva na otroke, da bodo hodili po kosilce.

Opisati nazorno vsaj nekoliko prizore ob delitvi kosil, v to bi moral imeti spretnost pokojnega Cankarja.

Kosilo je bilo: kuhan riž (juha) s paradiznikom zabeljen, kruh in sir, ponekod tudi kaj boljšega.

Otroci so pričeli hoditi v šole z vrčki in žlicami. Po pouku opoldne so prišli 3—4 vojaki s posodami pred šolo in ča-

kali na mladino. Seveda ni bilo vselej prav točno po pouku. Prišli so mnogokrat prezgodaj, in mladina je postajala nemirna in radovedna, kaj se kadi pred šolo iz kotlov.

V vrsti so čakali in prejeli svoj delež kot vojaki na dvorišču vojašnice ali pa pred kuhinjo.

Iz radovednosti so v začetku imeli precej odjemalcev. Toda število se je krčilo, ko je bil dnevno riž mnogokrat popolnoma nezabeljen. Najbolj jih je mikal kruh in sir.

Na nekaterih šolah so pričeli kuhati že v decembru, januarju, drugod pozneje.

Odpor otrok tudi tu!

Otroci so riž pridno nosili prasičem — k italijanščini jih pa vseeno ni hotelo biti. Italijanski učitelj jih je zaman vabil — uspeha navadno ni imel nobenega. Izkušali so se sinovi vroče Sicilije ali pa skalnatega Pijemonta prikupiti otrokom, igrali so se z njimi. Simpatij ni bilo in jih niso mogli pridobiti.

Slikanje otrok — za propagando.

Izkušali so slikati posamezne skupine jedočih — zaman. Kakor jata golobov, ko puhne med nje krugulji, so otroci bežali na vse strani pred vsiljivimi Lahi. Tudi zvižaja jim navadno ni mogla pripomoči do uspeha.

Le v posameznih slučajih se jim je posrečilo napraviti kako fotografijo, ali to je bil haló med Italijani. V ilustriranih listih si gledal slike sestradanih otročičev. Ljudstvo se jim je pa posmehovalo.

Božičnice in obleka.

Da bi se prikupili otrokom in ljudstvu, so v Istri posebno zbirali mladino o božiču pod božičnimi drevesi.

Prišlo je do akcije za razdeljevanje oblek brezplačno med siromašne otroke. Toda tudi ta akcija je padla v vodo.

V Sežani je učiteljstvo z duhovščino soglasno odklonilo udeležbo v odboru, a sami niso mogli ničesar napraviti, ker niso imeli blaga in tudi zmisla ni pri njih za akcijo na širši — enotni podlagi.

Nekaj cunj so res pripeljali iz Italije, ali s tem si niso pridobili nikakih simpatij. Še to so razdeljevali štacijski poveljniki brez vsakega načrta, kar svojeglavno med občinstvo.

Ustanavljanje zavodov in šol.

Mnogo nevarnejše kakor navedeno utegne postati našemu ljudstvu ustanavljanje zavodov in šol po Italijanih. Saj neprestano govore, da otvorijo s šolskim l. 1919-20 v Tolminu učiteljske, v Ajdovščini realko, dosedaj v Idriji, v Sežani pa gimnazijo.

Seveda, o srednjem šolstvu v Trstu in v Gorici ni več govora! To sta italijanski mesti, ki ju ne sme okužiti slovenski duh.

Učiteljske v Tolminu.

Ali bodo Italijani držali obljubo ali ne, to pokaže najbližja bodočnost; fakut pa je, da imamo že nekaj tu, kar pogubno vpliva na našo mladež, in to je konvikt v Tolminu. Ta zavod je pravzaprav pripravnik za učiteljska s konviktom, kjer pripravniki poučujejo italijanščino, in sicer v dveh oddelkih.

V I. oddelku so oni, ki ne znajo niti besede italijanščine.

V II. oddelku hodijo taki, ki znajo nekaj Dantejevega jezika.

V I. oddelku poučuje italijanščino učiteljica — beneška Slovenka iz St. Petra, ki pa je zagrizena Italijanka.

V II. oddelku uči Italijan — vojak.

„Convito Francesco Scodnig.“

Dijaki stanujejo v konviktu, ki nosi ime „Convito Francesco Scodnig“ po dezerterju, ki je bil doma nekje pri Kanalu.

V zavodu je 30 brezplačnih mest za dečke in deklice. Dele pa jim celo brezplačno obleko. Lani je bilo 42 gojencev — med njimi 9 učiteljskih otrok.

Ravnatelj zavoda je Spazzapan, okr. šolski nadzornik — ki, dasi renegat, jako rad govori slovensko z gojenci.

Nasprotno pa prefekt, učitelj — vojak in voditeljica ženskega oddelka — beneška Slovenka — po mišljenju nacionalistična Italijanka, govorita z dijaki le italijanščino. Kam privede to 14—15 letno mladino! Bodo-li to učitelji — učiteljice — Slovenci? Vsakom odgovorjam, ker je odgovor jasn in odgor!

Kdor želi o tem razmišljati, si lahko predstavi v duhu, kdaj izgine zavednost iz ljudstva, ki bo pod vplivom takega učiteljstva.

Italijanske šole — za porušene naše vasi.

Tako, kakor so nastopili v Tolminu, tako bodo tudi drugod — zastupljali bodo kri naše krvi, in svet bo gledal mirno v svojem egoizmu in ne bo niti zapazil umiranja čuvarja vzhodne obale Adrije.

Pri nas na Krasu so odprli italijansko šolo v Brestovici, vasi, ki je pravzaprav ni več. V to šolo naj hodijo otroci iz bližnjih vasi, v katere se je vrnilo že nekaj beguncev.

Izpreminjanje naših šol v italijanske.

Da jih pridobimo za svoje nečedne namene, jih hodijo iskat na dom z avtomobili. V skriti Trebuši na Tolminskem so tudi že odprli italijansko šolo. V Istri pa kar po vrsti zapirajo slovenske šole in odpirajo svoje, saj Istro smatrajo za italijansko deželo, v kateri biva le nekoliko priseljencev pastirjev in kmetov Slovanov.

Za pouk jim ni — njim je le za reklamo — in v to so dobra vsa sredstva, četudi še tako umazana. Na Doberdolu je nekaka utrakvistična šola, v kateri bo italijansko gotovo izpodrinila slovensko.

Oglejmo si še kaj po nesrečni Goriški in po drugih zasadenih delih naše domovine in še marsikaj se nam pokaže, kar nam osvetli italijansko taktiko in njihov trud polagoma izpodrinuti slovensko iz šolstva, zatreti vsak narodni ponos, zasužniti učiteljstvo.

Kdo pa so nadzorniki šolstva?

V sežanskem okraju je prof. Demon-te, v goriškem je po imenu še vedno tovariš Sivec, v Tolminu vlada Spazzapan, v Postojni pašuje Bandelj.

V Trstu je nek Tazher ali Tavčar — v Kopru je še vedno Dominko. Za druge okraje manjkajo podatki.

Kdo so te osebe in kako so postali nadzorniki?

Našega nadzornika M. Kanteta so se odkrižali prav na nečeden način. Dobil je dovoljenje oditi k družini v Ljubljano, v Logatcu so ga čakali karabinerji, če bi se vračal.

Pri odpotovanju pa so ga natančno preiskali v Sežani in v Logatcu in iskali bogve kakih spisov pri njem.

Kdo izmed nas bi se vračal v zasedeno ozemlje, ako bi se mu godilo tako, kot njemu? Seveda okraj je ostal sedaj brez nadzornika. Toda Italijani so iznajdljivi. Iskali so med učiteljstvom po Krasu, pa ni bilo primerne osebe zanje, tudi v Trstu in okolici ni bilo nič — zato so spravili v Sežano profesorja kemije — Demonteja, ki je do 15. decembra 1918 služboval na realki v Ljubljani in izginil nenadoma čez noč. Pred odhodom pa je baje poprodal še nekaj kemikalij iz fizikalnega kabineta na tukajšnji realki, kakor pripovedujejo. To je nadzornik! Ne ve niti črke o šoli in šolskih zadevah, glavna skrb mu je italijansko. Govori sicer slovensko, ali najraje le o pouku italijansko, ki jo pridno priporoča posebno mladim tovarišem in tovarišicam in jih navdušuje, naj prično takoj s poukom edino-zveličavnega jezika.

Omenjam pa, da je prišel čisto neopazeno v urad in do danes ni javil nikomur, da je nastopil službo okrajnega šolskega nadzornika.

V Tolminu je prišel za nadzornika Spazzapan — mož, ki je imel postati geometer, bil za prve laške okupacije občinski tajnik v Medani, potem nadzornik šol v Kobaridu. Mož je skrajno političen in previden — zato toliko nevarnejši. O Sivicu in drugih, ki so nam znani še iz avstrijske vlade, ne izgovarjam besedi. Tazher mi je neznan — toliko markantnejša pa je oseba postojanskega nadzornika — odpadnika Vincenca Bandlja. Sramu si mora vinorodna Vipava lice zakrivati, da je bil rojen v tej rajski dolini ta človek, ki izdaja sedaj svoj rod.

Ko so po prihodu v naše kraje Italijani ustanovili svoje glasilo, s katerim begajo ljudstvo, so iskali urednika temu izmečku časnikarstva. Prevzel ga je g. Vincenc Bandelj.

Prvo slovnico italijanskega jezika je spisal on! Kaka kapaciteta je ta možakar, o tem bi vedeli povedati marsikaj njegovi ožji sorojaki iz Dornberga in okolice.

Ta človek je danes voditelj šolstva v postojanskem okraju. Zlobni in dobri jeziki trde, da pridno sestavlja učne knjige za šolstvo zasadenega ozemlja. Prepričan sem, da bodo te knjige vredno zrcalo njegove plitve iškarjotske duše. Kako nadzoruje šole v svojem okraju, na kak način bi se rad znašal nad učiteljstvom, o tem mi je marsikaj zanimivega znano, pa to ne spada vse v pričujočo razpravo. Šolstvo je obsojeno pod temi okolščinami na počasen in popolen propad!

Splošna uvedba italijanščine.

S šolskim letom 1919-20 se uvede na vse ljudske šole zasadenega ozemlja italijanščina kot predmet, in sicer počenši s 3. šol. letom.

O uvedbi italijanščine v slovenske šole so se posvetovali nadzorniki zasadenega ozemlja v Trstu in prej imenovani Bandelj je bil zato, da se uvede ta jezik že s 1. šol. letom v šole. Zmagal je pa predlog Spazzapanov, naj se z uvedbo počaka do 3. šol. leta.

Italijanski tečajji za učiteljstvo.

Kdo naj pa poučuje italijanščino? V ta namen so priredili Italijani tečaje za italijanščino v Florenci in drugod za slovensko učiteljstvo.

V te tečaje je odšlo že precej učiteljstva. S Tolminskega jih je šlo prav malo, iz drugih okrajev jih je odšlo še precej. Mnenja glede udeležbe v teh tečajih so bila različna. Mnogi smo, vztrajajoč na stališču, podanem v znani izjavi civilnemu komisarijatu, odklanjali udeležbo, ker Italija nima pravzaprav pravice posezati kot okupacijska oblast v uredbo šolstva; drugi so pa poudarjali, in to posebno Tržačani, da je bolje, ako se udeležimo tečaja v kolikor mogoče velikem številu. Tudi njih mnenje je nvaževanja vredno, ker bodo učitelji, ki pridejo iz tečaja, poučevali sami italijanščino, ko bodo najbrže drugje to vršili Italijani — potovalni učitelji.

Šlo je pa iz našega okraja skoro več tovarišic kot tovarišev, a mnoge med njimi je gnala zgolj radovednost, da si ogledajo prelepo Florencio.

Uradni jezik za šolstvo.

Uradni jezik sežanskega okrajnega šolskega sveta je še slovenski, v Gorici je uradovanje dvojezično, v Tolminu italijansko. Šolska vodstva smejo tudi tu odgovarjati v slovensčini. Nekateri voditelji se pa, boječ internacije, ne upajo več pisati v slovensčini ter dopisujejo vse v italijanščini, to oni, ki so okusili gorje ujetništva, oziroma deportiranja po solčni Italiji.

Učiteljska društva.

Učiteljska društva — razen tržaškega — spe, sežansko je pa razpuščeno, toda o tem govorim na drugem mestu.

Postopanje z učiteljstvom.

Napram učiteljstvu niso na splošno do sedaj — razen Istre — preveč nasilni; razen v nekaj slučajih. V sežanskem okraju je le eden interniran — zaradi boljše vizma, pravijo Italijani. Nadzorujejo pa pridno vse osumljence in pri marsikom je manjkalo le za las, pa bi bil v zaporu, tako n. pr. naš Hreščak. Pisca pričujočega so hoteli kazensko presteti, ker jim ni bil všeč kot občinski tajnik i. dr. Zagrozili so pa še nekaterim drugim, da jih bodo premestili, ako ne bodo boljši Italijani, oziroma ne bodo narodno mirovali.

Ravnatoko ni posebno veliko število interniranih po ostalih okrajih Goriške. Na Tolminskem sta bili dve učiteljski osebi premeščeni. S tem pa ni rečeno, da imajo tovariši in tovarišice tam lepo in mirno življenje.

Narodno-politično se ne morejo ganiti. Molčati morajo, in to je hudo. Molče opazovati demoralizacijo, ki se širi med ljudstvom, to je naravnost strašno. Shajati se ne smejo, slovenska pesem je zabranjena, vsak njihov korak opazujejo Argusove oči karabinerjev in njihovih podkupljencev. To človeka boli!

Plače učiteljstva.

Plačevali pa so učiteljstvo do sedaj po prejšnjem zakonu. Plačo so plačevali v lirah ali pari — draginjsko doklado pa po 40 % ključu menjave.

Slike kralja v slovenskih šolah.

V šole silijo pridno slike njih kralja in kraljice, toda ne uradno, ampak pod roko.

V Divači n. pr. so obesili sliko kralja z dvema zastavama na steno, ko ni bilo zraven nikogar.

Učiteljica se je ni upala sama odstraniti, odnesli so jo pa pozneje otroci sami. Gorje njej, če bi bila to storila! Otrokom pa se ne upajo nič reči. V Vremah visi slika nemoteno na steni in tako še marsikje. Omenjam pa, da so Italijani bolj vsiljivi tam, kjer je učitelj ali učiteljica bolj mehak — manj odporen. Kjer čutijo že v naprej odpor, oziroma če poznajo, da imajo opraviti z energičnim človekom, tam ne silijo v šole.

Italijanske zastave za šole.

Nekaterim šolam pošiljajo italijanske zastave v dar; tako v goriški okolici šoli

na Vogerskem, ki so ji poslali zastavo učenci šole iz Varese, za kar naj bi se šolsko vodstvo primerno zahvalilo.

Nekvalificirane učne osebe.

Kako jim ni do tega, da bi bilo šolstvo res na višku, temveč da jim je to le sredstvo v doseg njihovih političkih smotrov, kaže tudi to, da nameščajo za učitelje in učiteljice ljudi brez vsake kvalifikacije, tako n. pr. na Tolminskem v Logu in Trnovem, kjer poučujeta dve učiteljici, ki sta dovršili samo ljudsko šolo. Druge izobrazbe nimajo! Saj sem že prej omenil, da je za pouk italijanščine dober vsak vojak. V Trebuši — omenjeni že prej — poučuje mladino navaden vojak-Italijan brez vsake strokovne naobrazbe.

Splošna demoralizacija ljudstva.

Pred našimi očmi se razvija sila žalostna slika našega propada. Toda hujše kot vse dosedaj navedeno ima šele priti v razgovor in to je splošna demoralizacija ljudstva. Pri tem računajo popolnoma pravilno: **Degeneriran in demoraliziran narod ni zmožen upirati se tuju. Tak narod je lažje zasužniti!**

Plesi.

Iz vojne se vračajo vojaki in vojni ujetniki so gotovo želeli po štirih letih trpljenja, biti zopet enkrat veseli.

Kako naj bo človek vesel po sedaj vladajočem naziranju? V to je treba plesa. Pričeli so plesati vseprek. „Edinost“ iz Trsta je bila polna oglasov o tem.

Odpor županstev in inteligenca.

3 do 5 plesov na dan samo na Krasu, to je bilo že preveč. Županstva, še bolj duhovščina in učiteljstvo so izpregledali in se zavedli ogromne nevarnosti, ki je pretila našemu rodu, ako se pojavi ta bolezen povsod. Italijanske oblasti niso ovirale plesov. Kdor je zanje prosil, ta je dobil dovoljenje. Protesti prej imenovanih — posebno učiteljstva in duhovščine — so toliko zalegli, da so komisarijati n. pr. v Sežani obljubili zaježiti to razvado. Plesna dovoljenja niso izdajala več županstva v sporazumu s štacijskimi poveljstvi, ampak odločali so o tem odslej karabinerji.

S tem pa se je začela splošna demoralizacija. Ako ni županstvo dovolilo, so plesatelji plesali z dovoljenjem karabinerjev itd.

Zabave po posebnih stanovanjih.

Še bolj pa so se naučili prirejati pleso po zasebnih stanovanjih. Nekaj steklenic chiantija ali drugega vina in pričelo se je ljubimkovanje med dekleti in vojaštvom italijanske vojske. Duhovščina je povzdignila svoj glas, svareč mladino pred pogubo, ki ji je pretila, je vršila rodoljubno dolžnost. Toda kmalu ji je bilo tudi to onemogočeno. Civilni komisarijat ji je z italijansko pisanim odlokom prepovedal motiti harmonijo, ki je baje zavlada med armado in civilisti. V čast moram poudariti, da so spisi romali nazaj, odkoder so prišli.

„Case dei soldati“ in kinematografi.

Toda ti plesi, to pohajkovanje je rodilo svoj sad. Pripravilo je tla ovadstvu. Ženstvo je začelo propadati!

K temu so se pridružile takomnove „case dei soldati“, kinematografi in drugo. Sprva je bila udeležba povsod minimalna.

„Casa del soldato“ je isto, kar so Nemci imenovali „Soldatenheim“ (vojaški dom). Tu je postopala napačno naša inteligenca po vaseh. V strahu, da ne pridejo na indeks panslavizma, da se ne zameri prehodu vladajoči kliki v deželi, so šli z družinami ponovno k predstavam. Ljudstvo je škripalo z zobmi — ali demoralizirano je le bilo. Saj pravi latinski pregovor: „Verba movent, exempla trahunt“. Po manjših vaseh so gramofoni nadomestili kinematografe. Koliko staršev je preklinjalo in še danes kolne Italijane. Kuga se je širila. Gorje pa onemu, ki bi le eno besedico zinil proti njim! Vse se je smatralo za žaljenje zmagovite armade!

Italijanska taktika.

Italijan, rojen komedijant, črnook, živahen, ljubezniv, je navadno imel srečo. Prikupil se je očetu in materi, pridobil srce hčerke! Zraven živila in vino v obilni meri — pa je bilo vse dobro! Koliko truda v teh razmerah vzdržati med ljudstvom živo zavest narodnega ponosa in neuklonljive volje! Toda čast tu preprostemu kmetiču! Značaj je bil in ostal, sramoto narodu je delal le inteligent.

Na plesih, ki so jih prirejali domačini, ni bilo navadno Italijana.

Zato pa prirejajo sedaj po Tolminskem in drugod italijanski častniki pleso, h katerim vabijo ljudstvo. Okolo Gorice pa se zdaj vrše plesi pod italijansko tro-

bojnico, in v Ajdovščini so n. pr. prisilili župnika, da je moral z leče naznaniti ples, ki se je imel vršiti.

Brezplačna živila.

Po deželi so delili pozimi živila brezplačno. Namenjena so bila ta živila le najpotrebnejšim. Toda kaj je pomagalo delati sezname potrebnih, ko so delili živež tako, kakor se je dozdevalo njim prav — samo, da je bilo preprirov v občinah in so ljudje zabavljali na domače oblasti. Koliko korupcije in krivice je bilo pri tem, o tem ve povedati vsakdo, ki je imel opravka z občinskimi posli.

Utegne me kdo vprašati, čemu to razlagam, ker nima to zveze s šolstvom!? Po mojem mnenju je to z ozirom na razvoj šolstva velike važnosti, ker trpi ugled šole in činiteljev, ki imajo z njo opravka v teh razmerah in ima vpliv na otroke in naše delovanje v šoli.

Demoralizacija otrok.

Za dela na cestah so jemali celo šolodolžne otroke in jih dobro plačevali. Dvanajstleten deček je zaslužil po 9 do 10 lir dnevno s tem, da je razbijal kamenje ob cesti. Kdo bi mislil v teh razmerah na šolo!

Šolsko mladino so ustavljali po cestah, so ji ponujali pomaranč, rožičev in dr., da bi vzklikali Italiji — toda zaman! Krivec — seveda — je učitelj, da so otroci proti Italiji.

Značajni ljudje so metali proč živež, ko so jih nazovarjali, naj kličejo „Evviva Italia!“ Tako n. pr. v Orgarju pod Sv. Goro, v kraju, kjer je vse pokončano!

To bi bil kratek obris taktike, ki se je poslužujejo Italijani v doseg svojega namena. Izbirčni niso v sredstvih — uspehov pa nimajo zaznamovati do danes posebno mnogo.

Upiraj se tu, če moreš! Kdo naj se upre z upom na uspeh vsemu sistemu njihov satanskega dela pri uničenju našega truda in dela?

Za učitelje samo Julijski Benečani!

Kdo bo še tako srečen, da bo imel v Julijski Benečiji še nadalje učiti teptani rod, o tem bodo odločevali karabinerji. Kdor ni rojen v zasadenem ozemlju, lahko spravi svoje reči. Gotovo je, da bo moral prej ali slej preko demarkacijske črte.

Popravila porušeniš šol.

V goriškem okraju, kjer je največ porušeniš šol, popravljajo nekoliko zgradbe — ali njih poprave so pod vsako kritiko. V sobah ni šip, v kotih ni pečl. Kdo bo v takih prostorih poučeval — ne vem.

Ljudstvo še upa na odrešenje.

Po tolikem zlu, ki je plulo mimo naših oči, me utegneta vprašati: Kaj pa ljudstvo in učiteljstvo stori in dela v teh razmerah?

Ljudstvo veruje trdno še danes, da bo rešeno tega tako trdega jarma. Ono upa in ne klone z duhom. Kako željno pričakuje vesti od tu! Kako mrzlo zre na vsiljivce, ki so prišli do nas in nam zasedli zemljo, ki je naša!

Z Italijani noče imeti nikakih stikov. Seveda so vmes tudi izjeme, ali to so jako redke in nikakor ne prihajajo v poštev pri ogromni masi značajnežev.

Položaj učiteljstva in društev.

Ko so hodili razni karabinerji in njih častniki popisovati ljudsko razpoloženje; ko so izpraševali ljudi, kam silijo njih misli in želje, tedaj je bil vselej odgovor: v Jugoslavijo! Seveda je tu učiteljstvo odločujoč činitelj. Stališče učiteljstva sežanskega okraja je dovolj jasno označeno v znani, že tolikokrat omenjeni spomenici. Za nje so Italijani le okupacijska oblast in nič več! V trdem boju s to oblastjo so izvojevali, da plačujejo Italijani plače in draginjske doklade po bivšem avstrijskem zakonu. Prvi je bil ta okraj, ki je imel urejene dohodke; toda v boju je to dosegel — izgubil je društvo. Društvo je zborovalo 30. januarja 1919. To je bilo prvo in zadnje zborovanje pod htevah za izboljšanje položaja učiteljstva nikogar, je moralo iti.

Tržaško učiteljsko društvo.

Tržaško društvo tudi deluje — druga pa spe spanje pravičnih. To ni prav! Misli je treba tu na enotno organizacijo vsega učiteljstva Julijske Benečije. To mrtvilo mora prenehati! Posamezni učitelji so pa v teh mesecih okupacije prestali silno mnogo neprijetnosti. Razen malo izjem se ni uklonil Italijanom nič! Po-udarjam to, ker je več značaja med lačnimi, nego med sitimi!

*) Ta je sedaj že izvedena. Uredn.

Značajnost učiteljstva.

Učiteljstvo je protestiralo proti okupaciji: ono je vztrajalo in ni klonilo z duhom. Koliko bridkih resnic je zalučalo v obraz pritepecem. Zaman ves njihov trud! Brez zaslonbe pri „boljših krogih“ mora opešati in kloniti z duhom. Na nobeno slavnost, na nikako prireditve jih ni bilo. Vaška inteligenca pa z malo častnimi izjemami se je vdala! K vsaki italijanski prireditvi gredo, boje se za svojo kožo — potem pa pojo „Buči, buči, morje Adrijansko“ ostentativno, da slišijo mimojdoči. Razpravljali bi dalje o tem, toda molčim, da ne navajam podrobnega dela učitelja-trpina v družbi z značajnim duhovništvom dežele. To ni za javnost, ker so siromaki izpostavljeni drugemu nadziranju. Toliko pa rečem, da bi Italijani malo dosegli, če bi inteligenca vedela, kaj je nje dolžnost!

Tako pa čaka tu ogromno delo na izvršitev. Kdo ga naj vrši in kako, ko ne morejo niti skupaj priti zaradi neprestane kontrole.

Resen položaj.

Našemu rodu preti ob Adriji pogin! To je bridka resnica, ki je ne olepša nobena fraza; to je fakt, pred katerim si nikar ne zatiskajmo ušes in oči!

Teptanemu delu naroda grozi dvojen pogin — že opisani moralni propad in pa asimilacija pod vplivom Italijanstva.

Drobec, ki ostane pod Italijo, je tako majhen v primeri z 38 milijonskim narodom, da ne prihaja s svojo kulturo niti v poštev. Kako naj narod kljubuje potujčenju?

Izredna nadarjenost za priučenje tujih jezikov mu je bolj v kvar kot v korist. O tem govore tisoči poitalijančenih Slovanov iz prejšnjih desetletij v Trstu in v Gorici.

Stoletno suženjstvo nam je vcepilo v srca tako spoštovanje vsega tujega, da domače omalovažujemo in vse tuje hvallimo! Koliko krepkih moči nam je odvzelo v preteklih desetletjih asimilacija v Trstu in v Gorici! Vse, kar je prihajalo iz zaledja v mesto, se je poizgubilo v najkrajšem času v morju Italijanstva. Šele, ko smo si ustanovili v teh mestih krasno razvito šolstvo, ko je slovenska mladina začela hoditi v naše zavode, je bil proces asimilacije takorekoč ustavljen. Seveda je pri tem imel gospodarski položaj velike vloge. Gospodarsko krepkega rodu ne more nihče zaslužiti. Kaj bo sedaj?

Časopisi in revije.

Deset mesecev je preteklo, odkar nima ljudstvo na obali Adrije zvez z zaledjem. Iz Ljubljane ni listov, domači listi v Gorici so zatrti. V Trstu izhajata le „Edinost“ in „Njiva“, poljudno znanstveni list. Toda to je odločno premalo, ker nista lista, dovolj razširjena in so bile pošlne zveze do nedavno pod vsako kritiko.

Okupacijska oblast nam ponuja svojega potujčevalca „Goriškega Slovence“, zmašilo, ne vredno imena — časopis.

Društveno življenje.

Zastalo je vsako društveno delovanje. Nekatera društva so razpuščena, druga se ne smejo ganiti. V pevskih društvih se ne glasi več slovenska pesem. Tihota, mrtvilo leži nad nesrečno pokrajino. Šole so sicer še slovenske z navedenimi izjemami, toda padajo naglo na stopnjo, na kateri so stale šole v letu 1848. Učiteljski naraščaj iz zavodov, po Italijanih ustanovljenih, bo pa vse drugo, samo ne naroden.

Uničenje šolstva.

Cvetoče šolstvo Trsta in Gorice je uničeno popolnoma. Kam naj pošlje sedaj naš delavec, naš trpin svoje otroke?

Polagoma, a vztrajno bodo vstajale nove šole po naši zemlji. Delitev daril ob raznih prilikah, božičnice z bogatimi darovi „Lege Nazionale“ pokojne Avstrije, to bo sedaj vnovič nastopilo, in sicer v jako pomnoženi obliki. To je pa najboljšo sredstvo za demoralizacijo ljudstva!

Zgodovinski zgledi.

Seveda mi bo marsikdo ugovarjal, da zavednega, značajnega naroda ni mogoče uničiti. Pri tem mi vlahajo misli na Alzacijo-Loreno, na to sporno ozemlje stoletij med Francijo in Nemčijo. Toda ta primera šepa hudo. Lorena je francoska, Alzacani pa so že Nemci, kar povzroča krvave spopade med obema plemenoma. Prišlo je res zaradi teh dežel do spopada med dednima sovrainikoma, toda Alzacani bi ne silili preveč v Francijo, ko bi ne imeli dovolj pruskega junkerstva. Kaj pa naš Korotan? Posledice germanizacije so se pokazale v najjalostnejši luči ob priliki bojev na fronti. Beneške Slovence so nam uničili. Govore sicer še slovenski jezik,

*) Sedaj smo že v drugem letu. Ureda.

toda narodnega čuta ni pri njih nikakega. Kaj pa Istra v polpretekli dobi? Kako so siromaki poudarjali svoje Istrstvo, a niso marali niti besedice slišati o Slovenstvu in o Hrvatih. „Mi smo naši,“ to je bil njihov odgovor, in v tej veri so volili Istrijane za poslance v deželni in državni zbor. Toda ti Istrijani so bili najzagrizenejši Italijani — večinoma renegati! Koliko dobrega je tu ustvarila narodna šola! Dvignila je ljudstvo, oživila v njem narodno zavest — a sedaj?! Brez šol v narodnem duhu je narod izgubljen v doglednem času!

Vaška inteligenca.

Najhujše pa je to, da je preprosto ljudstvo popolnoma osamljeno. Inteligenca se drži rezervirano ob strani in mnogi med njo koketirajo direktno z Italijani. Boje se demokratizma! Boje se podrobnega dela za preprosti narod — zato se drži rezervirano in paktira z Italijani, zaščitniki starih, od Avstrije podedovanih naredb. Silno se je kompromitirala naša vaška elita v novembru ob razpadu monarhije in pri umiku armade.

V času prevrata.

Vodili so narodne svete in narodno stražo in jo z nespretno roko popolnoma zavozili ali pa prav nesramno izrabili. Odkrito rečem, da je tedaj na Krasu učiteljstvo rešilo položaj in naredilo konec prvotnemu slepomisenju. Ker pa je učiteljstvo, spoznavši težki položaj, iskalo v smislu svoječasnih razgovorov stikov z duhovščino in jih tudi našlo, je bila inteligenca jako potrta.

„Inteligenca“ je odrekla!

Najbrž je spoznala, da je zaigrala ves svoj vpliv, ker je doba puhlih fraz minila — a za delo pa navadno gospoda ni. S frazami se pa nihče ne zadovoljuje več. Poudarjam pa vnovič, da je tudi med njimi značajnih mož, katerim vsa čast! Mnogi, ki so v političkih bojih na Goriškem pred leti visoko dvigali prapor napredka in omike, živeli takorekoč od „farske gonje“, so danes pri Italijanih v milosti kot dobri prijatelji in širitelji sporazuma med tujcem-vsiljivcem in domačo rajo!

Prvoboritelji naroda so odrekli!

Preden preidem k nadaljnjemu, omenjam tu naravnost sramotni beg vodilnih krogov politike na Goriškem. Komaj so Italijani prišli v naše kraje, gospoda jo je že z malimi izjemami popihala! Kje so prvoboritelji političkih strank? Razen nekaj požrtvovalnih mož, ki so bili internirani, se ostali niso zmenili za nesrečno deželo prav nič!

Kje so ostali gospodje Fon, Franko itd.?

Naša apatija in neaktivnost.

Vse do sedaj navedeno je pripomoglo, da smo danes v zasedenem ozemlju pred katastrofo v narodnem in gospodarskem oziru. V deželo prihajajo trgovci, Italijani; v deželo sili italijanski kapital; a mi: 10 mesecev smo zrl fatalistično v ta proces umiranja. Zrl smo v Wilsona in zamudili premnogo. „Wilson bo vse prav naredil,“ to je bilo običajno govoričenje. Pozabljali pa smo pri tem, da je mirovna konferenca v Parizu zastopnica dosedanje kapitalistične družbe, ki zre v prvi vrsti le na koristi mednarodnega kapitalizma — ni pa zastopnica ljudstev.

Zato pa ostajajo vzvišene ideje samoodločbe in demokracije le prazne fraze, bleščeči naslovi brez vsebine.

Hrepenenje po Jugoslaviji.

Kako željno smo zrl od poloma koncem oktobra do sedaj proti vzhodu! Koprneli smo po materi in čakali od nje navodil, tolažbe, pričakovali smo moralne opore — zaman!

Borili smo se brez načrta, brez zveze, padali in umirali.

Naše število prebivalcev.

Koliko inteligence je bilo interesirane, koliko preprostih ljudi zaprtih, in čemu? Edino, ker niso klonili tihnika.

Pod sovražno peto ječ 488.739 Slovanov, od teh, nad 350.000 Slovencev — ostalo bratje Hrvatje! Seveda velja to le za Julijsko Benečijo — podatkov o zasebni Dalmaciji nimam. Tam je okroglo 150 do 200 tisoč bratov otrganih. Toda ta majhen drobec naroda je imel sorazmerno največ šol.

Število šol.

Vsa Slovenija ima sedaj nekaj nad 700 šol — v zasedenem ozemlju je 364 slovenskih šol in 166 hrvatskih šol in to samo od Logatca do stare meje Avstrije v upravni celoti Julijske Benečije.

To se pravi, da izide slovenski narod, ako se Italijan ne umakne, oplenjen naj-

boljšega, najžilavejšega dela — manjkala mu bo glava, bratje Hrvatje izgube sicer tudi precej svojih — toda najtežje bodo žrtve malega slovenskega dela troimenega naroda.

Gospodarska podlaga — edina rešitev.

Učiteljstvo resno razmišlja, kako bi pomagalo ubogemu ljudstvu! Le gospodarsko neodvisen narod, narod, ki ni odvisen od tujega kapitala, se lahko bori in lahko ohrani svoj jezik, svojo kulturo.

V Jugoslaviji ni pravega razumevanja.

Poudarjam, da sem opazil tekem svojega bivanja v Jugoslaviji, da ni tukaj pravega umevanja položaja zasedenega ozemlja.

Izseljevanje in vzroki.

Potrudite se na postajo kakega dne in opazujte vlake, ki prihajajo.

Iz vlakov izstopajo ljudje, ki so tam imeli hišico, posestve, in bili uslužbeni pri železnici ali drugje. Italijani so jim obljubljali vse mogoče ugodnosti, so jih vabili, naj ostanejo tam, samo na Jugoslavijo naj pozabijo in postanejo nekoliko bolj italijansko nadahnjeni. Niso jih premotile njih sladke besede, popustili so dom in odšli!

Iz vlakov izstopajo sinovi posestnikov, uradniki, uslužbenci raznih kategorij in ponujajo svoje moči domovini v nadaljno uporabo, stavi se ji na razpolago.

Saj vendar ljubijo ti siromaki svojo rodno grudo?! Pa še kako! Le opazujte jih nekoliko, kako željno pričakujejo vesti od juga, kako se zbirajo v omizja brez izlike staleža in se pogovarjajo o zamujeni rodni zemljici.

Zakaj ne vztrajajo, čemu beže? To so vprašanja domačinov. Ako bi bilo mogoče vztrajati, bi gotovo vztrajali na svojih tleh. Ker jim ni mogoče in jim je značaj neupogljiv, prihajajo!

Konfinacije.

Ni li dovolj žrtv, če je samo iz tržaško-koprške škofije 41 duhovnikov interniranih oziroma izgnanih! Ni li dovolj, da je samo na Sardiniji v pregnanstvu nad 2000 naših ljudi iz raznih delov zasedenega ozemlja!

Preteč gospodarski pogin.

K temu se pridružuje še strah pred gospodarskim poginom, ki je očividni. Ves trud desetletij je na tleh, vse naše žrtve so bile zaman. Potem pa vzdrži! Kdor ni položil italijanske okupacije, ta ne ve ničesar in ni upravičen s frazami poganjati nikogar nazaj!

S tem ni ničesar rešenega! Tako ne bomo zabranili poitalijančevanja. Poleg pa še silna nemoralnost, ki jo širi italijansko vojaštvo brez vzgoje, brez kulture, s svojim lahkim veseljaškim značajem, ki ne loči resnega od smešnega.

Italijanska nemoralnost.

Temu pogubnemu vplivu degeneriranih potomcev Rima pa je najbolj izpostavljeno ženstvo — saj se dogajajo slučajni popolnega moralnega propada z deklicami, ki mnogokrat niti ljudski šoli niso odrasle. Naš narod, njegova kultura, njegove tradicije — so tako diametralno nasprotni italijanski kulturi in značaju tega verolomneža, da ni govora o kakem zbliznanju. — Boji, ki jih je bojeval naš rod ob Adriji z njimi, so neizbrisni in se ne dajo pozabiti!

Naš rod hoče biti prost!

Naš rod hoče biti prost, naš rod; ki je bil stoletni čvar vzhodne obale Adrije, ne bo podlaga tujčevi peti — to je klic onih, ki trpe, in onih, ki so pobegnili zaradi neznošnih preganjanj. Tega naj se zaveda vsa Jugoslavija — to naj pride vsem nam v meso in kri. Če pa pariška konferenca ne upošteva našega glasu; če se mirovni delegati ne brigajo za tožbe kulturno visoko stoječega dela jugoslovanskega rodu, potem naj premislijo, da se vsako nasilje maščuje, da pride čas, ko bodo ljudstva brez diplomatov in njihovih metod črtala nov zemljevid Evrope, sveta, brez ozira na trgovske kapitalistične in druge ozire. Zgodovina ima premnogo zgledov, ki nam to potrjujejo. Toda ura je resna, položaj žalosten — odpomeč njuna!

Srednješolski tečaj v Trstu.

Za sklep v ilustracijo nevdržnih razmer bi podal še sličico, kako je naša mladina hodila v srednješolske tečaje. Knjige pod obleko skrite. — vsak iz druge ulice: učiteljstvo, kakor bi hodilo po drugih opravkih s paličico mimo kavaren, da niso karabinerji zavohali prenapro skrivališča, kjer se je mladina izobraževala. Raztreseni so bili ti tečajji po vsem mestu, a zanje so vedeli le prizadeti. Vkljub temu so jim jih

Italijani večkrat izvohali in treba je bilo siliti se.

Ali ni to podobno skrivanju prvih kristjanov po katakombah? In to v XX. stoletju, v osrčju kulturne Evrope pred očmi pariške konference?!

Sklepam kot izgnanec z željo, da skoro zasije svoboda tudi naši teptani zemlji, da rešimo, kar je našega!

Apel na učiteljstvo.

Kot zastopnik učiteljstva Primorske pa prosim:

I. Vse učiteljstvo naše domovine, da zastavi ves svoj vpliv pri merodajnih činiteljih na deželi in v mestih, se da zavzame z vso vnmemo za begunce. Izročamo Vam, tovariši, svoje nesrečne sodeželane v varstvo, da se ne bodo čutili osamljene in jim ne bo begunstvo zagrnjeno s preziranjem in omalovaževanjem kakor dozdaj.

II. Vsakega pregnanca iz zasedenega ozemlja naj se sprejme in mu da njegovi zmožnosti in uporabnosti primerno mesto. Ne delati razločka med domačini in begunci. Zaveza jugoslov. učiteljstva bodi tu naša čuvarica, ki naj se zavzame za to pri vladi.

III. Na poverjeništvu za uk in bogočastje, oziroma na višjem šolskem svetu pa bodi stalni referent za zasedeno ozemlje, ki naj bo pravni zastopnik od tam prihajajočega učiteljstva. On bodi varuh, zaščitnik nesrečnih, naj vodi statistiko pregnanega ali pribeglega učiteljstva in zastopaj njih interese!

Proč s provincializmom!

Vsak provincializem izgini, med nami naj ne bo razlike!

Mi smo Slovenci-Jugoslovani in nič drugega, učitelji-vzgojitelji in nikak privelek političnih strank, ki bi želele iskreno dobiti učiteljstvo zopet v svoje strankarske roke in strankarsko izrabljanje!

Bratje in sestre, ne pozabite naših bratov na neodrešenem ozemlju!

Križev pot slovenskega šolstva v Gorici.

Gorica, 28. dec. 1919.

Doba slovenskih taborov je bila za slovenski narod tista svitla zarja, v kateri je po naših slovenskih krajinah mogočno vzplamtela narodna misel ter vzbudila slovensko ljudstvo k zavednemu življenju. V tej dobi je naše ljudstvo prvič spoznalo, da mora, če ne bo poginilo narodne smrti, neizprosno zahtevati v uradu, v šoli in sploh v vsem javnem življenju istih pravic kakor njegovi narodni nasprotniki. Vzbučila se je na taborih mogočna narodna zavest, ki je do takrat živela le v redkih posameznikih in bila širšim plastem naroda popolnoma neznana.

Med sijajno izpadle tabore, ki so se vršili po slov. deželah okrog, smemo prištevati na Goriškem znameniti šempaski tabor 18. oktobra leta 1868., o katerem je rekel tedanji voditelj goriških Slovencev, dr. Karol Lavrič, da je bil najlepši dan njegovega življenja.

„Dajte nam šol!“ je bila kardinalna zahteva šempaskih taboritov in ta zahteva po narodnih šolah se še vleče kakor rdeča nit nepretrgoma dalje po vsej povestnici goriškega Slovenstva od dobe slavnih taborov pa do današnjih dni. „Narod brez šol je narod brez bodočnosti!“ Tega gesla so se zavedali vsikdar voditelji goriških Slovencev in njihova neizprosna borba zadnjih 50 let je bila v prvi vrsti borba za narodno šolstvo.

Leto 1870, je prineslo goriški deželi šolskih zalog, navzlic temu je bil glavni šolske zaloge. Dasi je bil ta zakon vsa poznejša desetletja razvoja slovenskega ljudskega šolstva na Goriškem v nemalo napotje ravno vsled usvaritve okrajnih šolskih zalogov, navzlic temu je bil glavni temelj, na katerem se je razvijalo slovensko ljudsko šolstvo z večjo ali manjšo gorečnostjo po posameznih okrajih goriške dežele.

Kar je bilo mogoče po deželi, je bilo naravnost nemogoče v Gorici. Tu so naleteali Slovenci vedno na ljut odpor. Ne samo gospodujoča laška klika, kateri so stali verno ob strani razni avstrijski mogotci, tudi poulična druhal je imela v Gorici svojo besedo pri ustanavljanju slovenskih šol. Kako so znali laški derviši nasprotovati upravičenim slovenskim šolskim zahtevam, nam nudi prav značilen vzgled slova šola pri Sv. Roku v Gorici, katero so bili vladajoči goriški magistratovci priredili iz velike naklonjenosti do Slovencev v stari in gnili vojašnici! Kar ni bilo tedaj več primerno za vojaštvo, naj bi bilo primerno za slovensko šolsko mladino! A slovenski starši se niso dali zapeljati.